

BETTENCOURT-SAINT-OUEN (SOMME). CINQ OCCUPATIONS PALÉOLITHIQUES AU DÉBUT DE LA DERNIÈRE GLACIATION, Jean-Luc Locht red., *Archéologie preventive*, [w:] Documents d'archéologie française, nr 90, Paris 2002, 169 ss., 145 rycin czarno-białych, 32 ryciny kolorowe, 39 tabel w tekście.

Dziewięćdziesiąty tom imponującej serii Dokumentów archeologii francuskiej tym razem poświęcony jest publikacji wyników badań ratowniczych wielowarstwowego środkowo-paleolitycznego stanowiska w Bettencourt-Saint-Ouen nad Sommą, w północno-zachodniej Francji, leżącym na trasie autostrady A16 Amiens-Boulogne. Jest on jednym z kolejnych tomów serii Archeologii Zapobiegawczej (Ratowniczej), ukazującej się w ramach DAF. Seria ta pod wieloma względami przypomina Archeologiczne Zeszyty Autostradowe wydawane przez Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, w Oddziałach Łódzkim i Wrocławskim Instytutu, które również są poświęcone publikacji wyników badań ratowniczych IAE PAN na trasach przyszłych autostrad w Polsce.

Kompleksowe badania ratownicze na stanowisku Bettencourt-Saint-Ouen prowadzone były przez 5 miesięcy (od 15 lutego do 15 lipca) roku 1995. Objęły one obszar 866 m². To właśnie ich wynikiom poświęcony jest omawiany tom. Zawiera on opracowania 11 autorów i współpracowników zgrupowane we wstępie, 3 rozdziałach i podsumowaniu. We *Wstępie* (s. 11–13), autorzy Jean-Luc Locht i Pierre Antoine rysują bardzo ogólny kontekst geograficzny i geomorfologiczny stanowiska oraz sposób jego badania w polu. W rozdziale 1 (*Études géologiques, environnementales et datations*, s. 15–55) przedstawiono warunki stratygraficzne i paleopedologiczne złożeń kulturowych oraz ich interpretacje chronostratygraficzne i środowiskowe (P. Antoine), opracowanie nielicznych znalezisk fauny kopalnej (Patrick Auguste), analizy palinologiczne (André-Valentin Munaut); datowania termoluminescencyjne (Manfred Frechen i Anette Engelmänn) oraz wyniki datowań zębów tura metodą serii uranowej (U-Th) i ESR (Véronique Michel). W rozdziale 2 (*Les occupations du Paléolithique moyen*, s. 57–145) przedstawione są gruntowne dane odnoszące się do poszczególnych poziomów osadniczych, a w szczególności stosowane metody badawcze (Jean-Luc Locht); użytkowane surowce i techniki rdzeniowania (Jean-Luc Locht i Stéphane Révillion); planigrafia znalezisk (Colette Swinnen, Jean-Paul Caspar i Jean-Luc Locht); inwentarze poszczególnych poziomów osadniczych; wyniki badań traseologicznych i funkcjonalnych artefaktów krzemienych (Jean-Luc Locht, Stéphane Révillion i Jean-Paul Caspar), oraz obserwacje na temat fauny (Patrick Auguste). Krótki rozdział 3 (*Valeur et signification*, s. 147–157) w całości poświęcony jest omówieniu wagi naukowej i kulturowego znaczenia stanowiska. Przede wszystkim chodzi tu o rolę techniczno-typologicznego charakteru serii wytworów krzemienych w prawidłowej ocenie kulturowej stanowiska (Jean-Luc Locht i Stéphane Révillion) i o próby interpretacji jego behawioralnej istoty oparte na planigrafii zabytków i metodzie składanek wytworów krzemienych (Jean-Luc Locht). Dwie strony konkluzji (s. 159–160), stanowiące syntezę i podsumowanie opracowania, kończą omawianą publikację (J.-L. Locht, P. Antoine, S. Révillion, C. Swinnen, J.-P. Caspar i P. Auguste). Książka opatrzona jest średnio bogatą bibliografią.

Stanowisko Bettencourt Saint-Ouen leży w Basenie Sommy, w zachodniej części płata lessowego północno-zachodniej Francji. Materiały środkowopaleolityczne wystąpiły tu w środkowej części stoku suchej doliny, biegnącej równolegle z głównym kierunkiem strukturalnym Sommy. Zalegały one w mułkach lessowych, mułkach gliniastych, glinach, lessach i koluwiach lessowych, nadbudowujących zwietrzelinę kredową i opokę. Szereg gleb kopalnych rozwiniętych w tychże utworach rozdziela je, tworząc bardzo urozmaiconą, niezmiernie ciekawą, skomplikowaną stratygrafię, obejmującą okres całego dolnego ostatniego zlodowacenia. Cztery z pięciu poziomów środkowopaleolitycznych zalegały w glebach kopalnych. Piąty i najniższy (N3b), bardzo ubogi, spoczywał w koluwiach lessowych wiązanych z tzw. stadiem Herning stadium izotopowego 5d, najstarszej części zlodowacenia Wisły (Vistulianu). Badania mikromorfologiczne, teksturalne, chemiczne i palinologiczne gleb kopalnych pozwalają na dobre określenie ich charakteru pedologicznego i środowiskowego. Wskazują one, że poziom czwarty (N3a) wystąpił w kopalnej glebie leśnej, którą ze względów stratygraficznych można wiązać z interstadiem Brørup (stadium izotopowe 5c). Poziomy trzeci (N2a) i drugi (N2b), z kolei, zalegają w utworach koluwalnych, w których rozwinęła się następnie gleba leśna korelowana z interstadiem Odderade (stadium izotopowe 5a). Najwyższy poziom (N1) spoczywa w glebie stepowej, którą można zapewne korelować z ochłodzeniem wczesnego stadium izotopowego 4.

Wyniki datowań absolutnych — jak to się często zdarza — są sprzeczne i nieprecyzyjne, stąd też korelacja poziomów archeologicznych stanowiska z poszczególnymi fazami ostatniego zlodowacenia jest oparta głównie na stratygrafii i charakterystyce paleośrodowiskowej utworów, w których zalegają. Próbując umieścić je w skali chronologicznej można przypuszczać, że mieszczą się one między około 110 i 70 tys. lat temu.

Najliczniejsze materiały krzemienne (około 4500 zabytków) zostały wydobyte z poziomu 3 (N2b), głównego złoża archeologicznego stanowiska, korelowanego z otwartymi krajobrazami wczesnego interstadiu Odderade. Tu też wystąpiły jedyne ślady fauny (zęby) konia i tura. Krzemieniarstwo poziomu 3 oparte jest na metodzie niewaluaskiego bezpośrodkowego rdzeniowania rdzeni dwupiętowych i jednopiętowych zarówno odłupkowych, jak i wiórowych. Dwupiętowe rdzenie wiórowe są niekiedy zaprawiane i mają centralne grzebieńsko oraz są eksploatowane naprzemiennie. Metodą lewaluaską *sensu stricte* i powtarzalną eksploatowane są rdzenie odłupkowe. Natomiast ostrza uzyskiwane są z rdzeni eksploatowanych jednopiętową zbieżną metodą lewaluaską. Rdzenie te niekiedy mają przecinające się sukcesywnie odłupnie. Metoda eksploatacji rdzeni bywa niekiedy zmieniana w czasie ich wykorzystywania. Trzy systemy rdzeniowania, służące produkcji odpowiednio: odłupków, ostrzy i wiórów, koegzystowały stale ze sobą. Nieliczne narzędzia to zgrzebla, obłęczniki i formy zębate oraz rzadkie drapacze na odłupkach, a także rylce, drapacze, ostrza mustierskie i tylczaki na wiórach. Odłupki były na ogół półsurowiakami dla narzędzi o charakterze środkowopaleolitycznym, podczas gdy wióry służyły za podstawę produkcji form górnopaleolitycznych, takich jak drapacze, tylczaki i rylce. Podobne technologie rozpoznane były w pozostałych poziomach stanowiska.

Analizy planigraficzne i składek pozwalają na wyróżnienie szeregu usypisk, w sensie nadanym tym obiektom przez Jana Fiedorczyka¹. Autorzy rozpoznali szereg pracowni krzemieniarskich (*postes de débitage*) i wskazują, iż wiele produktów rdzeniowania zostało wyniesionych z obrębu stanowiska. Dość wyraźny pracowniany charakter obozowisk mogą sugerować niezbyt liczne narzędzia łuskane. Analiza funkcjonalna oparta na traseologii przekonuje o stosunkowo szerokiej gamie czynności wykonywanych na stanowisku (obróbka drewna, tusz zwierzęcych), prowadzonych w poszczególnych obszarach aktywności.

¹ J. Fiedorczyk, *Final Paleolithic camp organization as seen from the perspective of lithic artifacts refitting*, Warszawa 2006.

Materiały zabytkowe z wczesnego ostatniego zlodowacenia w Bettencourt-Saint-Ouen dobrze się mieszczą w technologicznych systemach krzemieniarskich charakterystycznych dla środkowego paleolitu północno-wschodniej Francji i znanych np. z takich stanowisk jak Seclin, Saint-Germain-des-Vaux, itp. Jean-Luc Lochet i Stéphane Révillon słusznie podkreślają, że taka koegzystencja różnych metod krzemieniarskich na relatywnie późnych stanowiskach środkowopaleolitycznych północno-wschodniej Francji nie jest wynikiem adaptacji do szczególnych warunków środowiskowych ani też zdarzeniem jednostkowym. Podkreślają też, że zjawiska współlistnienia metod krzemieniarskich, podobnych do tych występujących w Bettencourt-Saint-Ouen, znane są także z Europy wschodniej, Bliskiego Wschodu i Afryki. Fakty te mają mieć duże znaczenie, bowiem są zapewne związane z „mobilnością populacji ludzkich, przedmiotów i idei” (s. 156). Zauważają też wyraźne zmniejszenie liczby stanowisk środkowopaleolitycznych i zubożenie składu i struktury krzemieniarskich ciągów technologicznych w północnej Europie w czasie stadium izotopowego 4 i wczesnego pleniglacjału.

Publikacja materiałów wydobytych w Bettencourt-Saint-Ouen jest bardzo ważnym wydarzeniem w badaniach nad środkowym paleolitem Europy, i to nie tylko dlatego, że jest to wzorowe opracowanie pod względem zastosowanych metod badawczych i współpracy multidyscyplinarnej w polu i gabinecie. Praca ta po raz kolejny dowodzi, jak skomplikowana pod względem technologicznym może być produkcja krzemieniarska w środkowym paleolicie i jak umiejętnie może być ona wykorzystywana przez ówczesnego człowieka, najprawdopodobniej neandertalczyka. Po raz kolejny ujawnia ona obecność technologii i typologii typowo górnopaleolitycznych w przemysłach środkowopaleolitycznych, w czasie niemal całego ich trwania. Dotyczy to zarówno technologii najwcześniejszego środkowego okresu kamienia (Middle Stone Age) Afryki i Bliskiego Wschodu, od niemal 250 tys. lat temu², późnego aszelienu (Hélin, Markkleeberg) Europy zachodniej³, wczesno-⁴ i środkowovistuliańskiej Europy centralnej⁵. Wydaje się jasne, że górnopaleolityczna technologia krzemieniarska jest obecna w różnych częściach ówczesnej ekumeny przez cały czas trwania środkowego paleolitu, nie wykluczając dramatycznego okresu przemian kulturowych w Europie w późnej fazie stadium 3, około 40 tys. lat temu, kiedy to na dobre rozpoczęły się zmiany związane z górnym paleolitem⁶.

Romuald Schild

---

² F. Wendorf, R. Schild, *A Middle Stone Age sequence from the Central Rift Valley, Ethiopia*, Wrocław 1974; L. Meignen, *Hayonim Cave lithic assemblages in the context of the Near Eastern Middle Paleolithic*, [w:] *Neandertals and Modern Humans in Western Asia*, T. Akazawa, K. Aoki, O. Bar-Yosef red., New York 1998, s. 165–180; R. Schild, *Synthesis*, [w:] *The killing fields of Zwolen. A Middle Paleolithic kill-butchery-site in central Poland*, R. Schild red., Warsaw 2005, s. 225–248; R. Schild, F. Wendorf, *Gademotta and Kulkuletti and the ages for the beginning of the Middle Palaeolithic in Africa*, „Journal of the Israel Prehistoric Society”, t. 35: 2005, s. 117–142.

³ V. Sitlivy, *Le Paléolithique moyen ancien: variabilité technologique, typologique et fonctionnelle en Europe*, „Préhistoire Européenne”, t. 9: 1996, s. 117–155.

⁴ N.J. Conard, *Tönchesberg and its position in the Paleolithic of northern Europe*, Monographs of Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz 20, Bonn 1992.

⁵ M. Połtowicz, *L'industrie laminaire du Paléolithique moyen du site Piekary IIA*, [w:] *Piekary près de Cracovie (Pologne) complexe des sites Paléolithiques*, E. Sachse-Kozłowska, S.K. Kozłowski red., Cracovie 2004, s. 101–109; H. Valladas, N. Mercier, C. Escutenaire, T. Kalicki, J.K. Kozłowski, V. Sitlivy, K. Sobczyk, A. Zięba, B. Van Vliet-Lanoë, *The late Middle Paleolithic blade technologies and the transition to the Upper Paleolithic in Southern Poland: TL dating contribution*, „Euroasian Prehistory”, t. 1: 2003, nr 1, s. 57–82.

⁶ R. Schild, *op. cit.*